

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA BOŞAMA YETKİSİNİN KULLANIM ŞEKLİNE DEVLETİN MÜDAHALESİ*

THE INTERVENTION OF THE GOVERNMENT TO THE INDIVIDUAL'S RIGHT FOR
DIVORCE IN ISLAMIC FAMILY LAW

Cemil LİV

Dr. Öğr. Üyesi Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Fıkıh Anabilim Dalı
Ast. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences,
Department of Islamic Jurisprudence
yzmliv@gmail.com orcid.org/0000-0003-2937-5917

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 10 Mart 2020 / 10 March 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 30 Haziran 2020 / 30 June 2020
Yayın Tarihi / Published: 25 Temmuz 2020 / 25 July 2020
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Güz / July – Autumn 2020
Cilt / Volume: 6, Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: 567-590.

Cite as / Atıf: Liv, Cemil. “İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Kullanım Şekline Devlet'in Müdahalesi [The Intervention of the Government to the Individual's Right For Divorce In Islamic Family Law]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 6/2 (Temmuz/July 2020), 567-590.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

* Bu çalışma “İslâm Aile Hukukunda Evlilik Akdi ve Boşanmanın Tescili” başlıklı doktora tezimizin “İslâm Aile Hukukunda Boşanmanın Tescili” bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Öz

Kur'an-ı Kerimde sağlam bir teminat (Misâgan Galizâ) olarak nitelenen evlilik akdi, sıradan bir akit olmaktan ziyade toplumun temeli olan aile kurumunu meydana getiren önemli bir akitir. Bu sebeple de aile hukuku alanında yapılacak düzenlemelerde eşlerin yanı sıra çocuklar, evlilikle oluşan akrabalık/sihriyet bağları ve toplumsal maslahatın dikkate alınması gerekir.

Eşler arasında anlaşmazlıklar meydana geldiğinde aile kurumunun devamlılığını sağlamak için nasihat, güzel olanı görme, sabır, aile danışmanlarının sulh girişimi gibi adımların atılması konusunda eşlere, ailelerine ve devlet yetkililerine sorumluluklar yüklenmiştir. Aile içerisinde problemler oluşmaya başladığında naslarda öngörülen süreç ve prosedür çerçevesinde eşler arasındaki sorunları çözülmeye çalışacaktır. Bu süreç içerisinde devlet yetkililerinin belirleyeceği hakem heyeti sulh çalışmaları ile yuvanın kurtarılması için mücadele edecektir. Hakem müessesesinin çabaları da sonuç vermezse boşama yetkisi şahitlerin huzurunda devletin kontrolü altında kullanılacaktır.

Kur'an'da boşanma konusunda düzenleme getiren ayetlerden bazılarında boşamanın erkeğe nispet edilmesi, bu yetkinin erkekler tarafından istediği bir biçimde kullanması anlamına gelmez. İslâm, kişilere tanınan yetkilerin zulüm aracı olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Kişilere verilen hak ve hürriyetlerin kullanımı için sınırlar koyarak bunun aşılmasını istemiştir. Kur'an'ın boşanma hukuku ile ilgili getirdiği düzenlemelerin boşama yetkisinin zulüm aracı olarak kullanıldığı bir dönemi sonlandırmak amacıyla geldiği göz ardı edilmemelidir. Evlilik akdinin ve boşanmanın nasların belirlediği ölçütlere uygun şekilde gerçekleştirilmesi istenmiştir. Boşama yetkisi hususunda Allah'ın koymuş olduğu sınırlar aşılarak başkasının hakkı zayi edilirse, suiistimallerin engellenmesi, boşanmaların Kur'an ve sünnete uygun olarak gerçekleştirilmesi adına bu yetkinin icra şekline devletin müdahalesi kaçınılmaz olur.

Boşanma hukuku alanında yapılacak düzenlemeler devlet başkanının müdahale yetkisi zemininde değerlendirilebilir. Devlet, hakkında açık nas olmayan konularda toplumsal maslahatın gerektirdiği şekilde hukuki düzenlemeler yapabilir. Şahıslara tanınan yetkinin kötüye kullanıldığı, adaletten uzaklaşarak zulme sebebiyet verildiği tespit edildiğinde, yetkinin usulüne uygun kullanımıyla ilgili yeni düzenlemeler getirebilir.

Çalışmamızda devletin boşama işlemlerine müdahalesi konusunu boşama yetkisinin kime ait olduğu ve bu yetkinin devredilme meselesi değil, sosyo kültürel şartlar, toplumsal maslahat, şer'î siyaset ve devletin yetki alanı açısından boşama yetkisinin kullanım şekli hususundaki düzenlemelerin fıkhi analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Netice itibariyle boşanma konusunu düzenleyen ayetler, Hz. Peygamber ve sahabe dönemi uygulamaları dikkate alındığında maslahat ve devletin şer'î siyaseti gereği boşama yetkisine sahip tarafların bu yetkilerini kullanma usul ve şeklinin sosyo kültürel şartlar bağlamında düzenleme yapma, takip ve kontrol etme sorumluluğunun devlete ait olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Aile Hukuku, Evlilik, Boşanma, Boşama Yetkisi, Tahkim, Muhalea, Şahit, Devlet.

Abstract

The contract of the marriage is regarded as the most reliable and powerful indemnity and it is accepted that this contract is one of the most important driver element i.e reason that forms the 'family'. Therefore, if any change related to the law of the domestic relations is required, it is necessary to sophisticate this new change whether it protects or damages to the relations with the relatives which was formed by marriages, to social interactions besides the parents and the children.

In order to provide the permanency of the family institute there are significant steps and rules which were supposed to be fulfill by the conjoints, the parents of these conjoints and the government are responsible for taking necessary measures or changes related to the advice, the optimist mind which sees always better and positive, the patience, and the affairs of the advisers whose job is to protect unity of the family. As for these steps requires, if any kind of the corruption or problem appears in the family, it is vital that the partners both should have a social, psychological meditation and separately life therapies so that they can solve all problems and maintain their marriage.

If any of the methods does not function for the solution, juridical committee that was assigned by the governments will try to solve the problems within the partners by focusing the re-unite these partners with peaceful and convicting arguments. However, the action of divorce must be

done under the control of the state governors if all affairs and precautions do no work for saving the family.

It can be stated that the regulations related to the laws of divorce are under the authority and control of the president of the state. New regulations may also be put if any manipulation of the right of the intervention belongs to official individuals can be resulted in another regulation that regards the suitable usage of the authority.

This study aimed not to show that who has right on divorcing the conjoints as fort he intervention of the state into the divorces but instead it aims to analyze the main idea of the authorization on the right of the divorces in the manners of the social, cultural and religious orders and the state's authority.

As a result, when the verses which regulated the matter of divorcing, and the actions of Prophet Muhammad and his companions are examined, it become very visible that the state has right to do regulations, and controls over ones who have the right to divorce the individuals and during the formation of the regulations and changes, the state is supposed to remain loyal to the social and cultural conditions.

Keywords: Islamic Family Law, Marriage, Divorce, Witness, Tahkim, Muhalea, Government

Extended Abstract

The contract of the marriage is regarded as the most reliable and powerful indemnity and it is accepted that this contract is one of the most important driver element i.e reason that forms the 'family'. Therefore, if any change related to the law of the domestic relations is required, it is necessary to sophisticate this new change whether it protects or damages to the relations with the relatives which was formed by marriages, to social interactions besides the parents and the children.

Undoubtedly, the permanency of the family life, seen as the core of the society, in good and restful conditions will contribute to the peace in the society.

It is necessary to maintain the continuity of the family by protecting it from the cultural and ethical corruption and keep it away from these kinds of degeneration. The conjoints who are assumed that they existed for the source of love, mercy, and friendship are described as clothes that protect his partners from the external dangers and risks.

In order to provide the permanency of the family institue there are significant steps and rules which were supposed to be fulfill by the conjoints, the parents of these conjoints and the government are responsible for taking necessary measures or changes related to the advice, the optimist mind which sees always better and positive, the patience, and the affairs of the advisers whose job is to protect unity of the family. As for these steps requires, if any kind of the corruption or problem appears in the family, it is vital that the partners both should have a social, psychological meditation and separately life therapies so that they can solve all problems and maintain their marriage.

If any of the methods does not function for the solution, juridical committee that was assigned by the governments will try to solve the problems within the partners by focusing the re-unite these partners with peaceful and convicting arguments. However, the action of divorce must be done under the control of the state governors if all affairs and precautions do no work for saving the family.

It is notable that according to the verses in the Holy Quran, the act of Divorcing should be done in a certain process and by the guide of the some procedures. In the early periods of the Islam, as we know, the conjoints who have any problem with his/her partners informed the Prophet Muhammad as the president of the state to refer and to conclude their problems. Therefore this action informs us that as a president of a state, prophet Muhammad, in other words, the authority of the state was actively enjoying its influence and power on divorces. During the epoch of the Prophet Muhammad and the period after him state has done so as its policy. For this reason the reactions of the states related to all of the divorces which were acted against to Islamic rules for divorcing, called "bid-i" divorcing, enlight us about the state's policy on these divorce and aid to solve several problems related these issues in the manner of state policy. For example, the usage of the three right of divorce at one time can be understood by looking at the implementations of the Prophet Muhammad and the caliphs like Abu-Bakr and Omar and interventions to individuals' rights for divorcing which were done during the menstrual days of women is the clear evidence for that the state's policy has become determinative and effective authority on these issues.

As it is understood from the verses of the Quran which orders to form a committee to re-save the family institution, the state is reponsible for the organization and the function of the committee. Also, the marriages which could not be saved and resulted in divorcing as the act of divorce is done the eyes of the witnesses, shows the state's existence at the moment of divorcing.

The Holy Quran as in its surabs attributes some verses that mention about some of the changes or regulations, to only men. However, this does not mean that men can use this right however and whenever they want as Islam prohibited the misuse of the rights and authorities if they will be used for a means of the persecution. At this point, it is significant that new regulations in the Quran related to the act of divorcing should be regarded as they are revealed for preventing the misuse or manipulation of the right of divorce. The family contract and the act of divorcing had better to be practiced according to the Islamic laws and religious traditions. If one divorce was acted as against to these conditions and rules and if the restrictions which were put by Allah are broken and someone else's right is distracted, the states will have no hesitate to intervene this misuse for preventing another manipulatioand for practicing the divorces which are supposed to be done like Quran desires.

It can be stated that the regulations related to the laws of divorce are under the authority and control of the president of the state. New regulations may also be put if any manipulation of the right of the intervention belongs to official individuals can be resulted in another regulation that regards the suitable usage of the authority.

As a result, when the verses which regulated the matter of divorcing, and the actions of Prophet Muhammad and his companions are examined, it become very visible that the state has right to do regulations, and controls over ones who have the right to divorce the individuals and during the formation of the regulations and changes, the state is supposed to remain loyal to the social and cultural conditions.

Giriş

Kur'an'da **مِيثَاقًا غَلِيظًا** “sağlam teminat” olarak nitelenen¹ evlilik akdi ile “sevgi, saygı, huzur, muhabbet, rahmet ve meveddetle”² dolu bir yuva kurulması ve kurulan aile yuvasının süreklilik arz etmesi asıl hedef olarak belirlenmiştir. Bu sebeple de diğer akit türleri için istenmeyen birçok şart evlilik akdi için zorunlu kılınmıştır. Evlilik akdi ile toplumun temeli olarak kurulan aile, dinin hedef ve gayelerinin gerçekleşmesine, toplumsal çöküntülerin engellenmesine, huzur ve refah toplumunun oluşmasına katkı sağlayan en önemli müessesedir.

İslâm aile hukukunda evlilik akdi ile oluşturulan aile kurumu eşler arasında çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle sürdürülemediğinde sonlandırılması gündeme gelmektedir. Evlilik akdi talâk, muhâlea ve tefrik şekillerinden birisiyle sonlandırılabilir.³ Bu usullerle gerçekleştirilecek boşanmalarda belirli kıstasların yerine getirilmesi istenmiştir. Söz konusu bu kriterler ile aile yuvasının korunması, çocukların ve toplumun maslahatını temin etmenin yanı sıra boşama yetkisinin kötüye kullanılmaması ve tarafların haklarının muhafaza edilmesi hedeflenmiştir. Kur'an ve Sünnet naslarında evlilik bağının devamlılığı nasıl temin edilecek, boşanma nasıl engellenecek, boşanmaya kaç defa izin verilecek ve boşanmada nasıl bir süreç takip edileceği hususlarına değinilmiştir.⁴ İslâm'ın getirdiği düzenlemelerle birlikte kadınlara

¹ Nisâ, 4/21.

² Rum, 30/21

³ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nibâyetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-hadis, 1425), 2: 55; Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 8: 713; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1317), 3: 463. Konuyla ilgili ayetler için bkz. Bakara, 2/228-230; Talak, 65/1-2 Nisa, 4/35.

⁴ Nisâ, 4/35; Talâk, 65/1-2; Bakara, 2/228-230; Buhârî, “*Talâk*” 1; İbn Mace, “*Talâk*”, 3.

zulüm aracı haline gelen sınırsız boşama yetkisi kaldırılmıştır.⁵ Kur'an'ın getirdiği sistem boşanma serbestisini prensip olarak kabul etmekle birlikte bunu belirli sayı ile sınırlamıştır. “Talâk iki keredir. Bundan sonra ya maruf üzere bu evliliği sürdürmek veya güzellik ile serbest bırakmak gerekir. Kadınlara verdiklerinizi geri almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarsa durum müstesnadır. Sizde eşlerin Allah'ın sınırlarını hakkıyla koruyamayacaklarından kuşkuya düşerseniz, kadının boşanmak için erkeğe fidyeye vermesinde her iki taraf içinde sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir. Eğer erkek kadını üçüncü defa tekrar boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle tekrar evlenmedikçe onu tekrar alması helal olmaz. Eğer yeni evlilik yaptığı kocası onu boşarsa, her iki tarafta Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, eski kocası ile yeniden evlenmelerinde bir sakınca yoktur. Bu Allah'ın öğrenmek isteyenler için açıkladıkları sınırlardır.”⁶

Kur'an İslâm öncesi dönemlerde olan sınırsız boşanma hakkına sayı sınırı getirmenin yanı sıra bunun belirli bir süreç içerisinde kullanılmasını da istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir adamın karısını üç talakla boşadığı haber verilince öfkeyle ayağa kalkarak “Ben aranızda olduğum halde Allah'ın kitabı ile alay mı ediyorsunuz.”⁷ diyerek üç ile sınırlandırılan boşama yetkisini tek seferde kullanılmasını kınamış ve yasaklamıştır. Bu düzenleme ile aile kurumunu muhafaza etmek, boşanma kaçınılmaz olduğunda bunu eşlere zarar verici bir biçimde kullanılmasına mâni olmak hedeflenmiştir.

Naslarda boşama yetkisinin belirli bir süreç takip edilerek gerçekleştirilmesi istenmiştir. “Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içerisinde boşayın.”⁸ ayetinin yanı sıra Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde⁹ boşama yetkisini cinsel ilişkinin yaşanmadığı temizlik süresi içerisinde gerçekleştirilmesi istenmiştir.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1372), 5: 126; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyi, ts.), 1: 271.

⁶ Bakara, 2/229-230.

⁷ Nesâî, “Talâk”, 6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 10.

⁸ Talâk, 65/1.

⁹ Boşanmanın belirli bir süreç içerisinde gerçekleştirilmesini isteyen Talâk, 65/1. ayetin nüzul sebebi olarak da gösterilen ve boşanma usulünü öğreten hadis şu şekildedir: Hz. Ömer oğlu Abdullah'ın karısını usule uygun boşamadığını öğrendiğinde durumu Hz. Peygamber'e bildirir. Hz. Peygamber: “Ona söyle karısına dönsün. Temizleninceye kadar tutsun. Tekrar hayız olup temizlendikten sonra dilerse tutsun, dilerse cinsel birliktelik gerçekleşmeden boşasın. İşte bu kadınların boşamalarında Allah'ın onlar (kadınlar) için emrettiği iddetdir” buyurmuştur. Buhârî, “Talâk” 1; İbn Mâce, “Talâk”, 3.

Kur'an-ı Kerim'de aile içi problemlerin çözülmesi için gerekli adımların atılarak evlilik birlikteliğinin sürdürülmesi istenmekte, sıkıntı çözüldüğünde “eğer itaat ederlerse onların aleyhine başka yol aramayın...”¹⁰ ifadesiyle boşanma için aile kurumunun devamını sağlamayı mümkün kılmayacak sebeplerin var olması gerektiğine işaret edilmektedir. “Helaller içerisinde yüce Allah'a en sevimsiz olanın talâk”¹¹ olduğunu belirten Hz. Peygamber de “Sebepsiz yere boşanmayı talep eden kadına cennet kokusu haramdır.”¹² ifadesi ile boşanma isteğinin makul bir sebebe dayanması gerektiğini vurgulamıştır.

İslâm hukukçuları arasında boşanmada sebebin zorunluluğu noktasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Çoğunluğa göre talâkta asıl olan haramlık ilkesi gereği boşanmanın mubah olabilmesi için geçerli bir sebebin varlığı zorunludur.¹³ İslâm hukukçularından bir kısmına göre ise, “Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içerisinde boşayın”¹⁴ gibi boşanma konusundaki ayetler mutlak anlam ifade ettiğinden boşanmanın belirli sebeplerle kayıtlanması doğru değildir.¹⁵

Ayetler mutlak ifadeyle de gelse Hz. Peygamber'den nakledilen “Allah evlenip keyfi için boşanan erkek ve kadınları sevmez.”¹⁶; “Sebepsiz yere boşanmayı tercih edenler cennet kokusu alamazlar”¹⁷ hadisleri dikkate alındığında sağlam teminat olarak tasvir edilen evlilik akdinin sonlandırılmasının bir sebebe dayanmasının asıl unsur olarak tavsiye edildiği hatta boşanmanın belirli sebeplere binaen müracaat edilecek ruhsat olduğu söylenebilir.¹⁸

1. İslâm Aile Hukukunda Boşama Yetkinin Kullanım Şekline Devletin Müdahalesi

¹⁰ Nisa, 4/34.

¹¹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 1.

¹² Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk”, 11; İbn Mâce, “Talâk”, 21.

¹³ Abdullah b. Mahmud Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Mubtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416), 121; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 7: 363; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3: 22; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-mubtâr 'ale'd-Dürri'l-mubtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412), 3: 228; Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şer'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 8: 352.

¹⁴ Talâk, 65/1.

¹⁵ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7: 363-364.

¹⁶ Ebü'l-Hasan Nûruddîn Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1415), 4: 335.

¹⁷ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk”, 11; İbn Mâce, “Talâk”, 21;

¹⁸ M.Selim Arık, “Boşanma (Talak) Konusunda Bazı Yanlış Algılamalar”, *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004): 102; Hilal Özay, “Kadına Karşı Şiddeti Engellemede İslam Hukukunun Rolü”, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar* (Akşemsettin Uluslararası İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu, Çorum: Saybilder Yayıncılık, 2018), 157; Abdurrahman Ece, “Boşama Hakkındaki Bir Hadisin Tahlili”, *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/5 (2018): 700.

Eşler arasındaki problemler aile içi telkinlerle çözülemediğinde devreye girecek olan son çare boşanmadır. Boşanma safhasında *إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ* “kadınları boşayacağını zaman iddetlerini gözeterek boşayın”¹⁹ ayeti gereği belirli bir prosedür takip edilecektir. Süreç tamamlandığında şer’î esaslara, meşru ve makbul olan ölçülere uygun (*فَارْقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ*) bir boşanma gerçekleştirilecektir.²⁰ Bu sürecin şer’î esaslara ve İslâm aile hukukunun temel hedeflerine uygun şekilde gerçekleştirilmesinin takip ve kontrolü devletin yetki alanı içerisindedir. Zira boşanma ilkelerinin sıralandığı ayete “ey Peygamber” hitabıyla başlanması, bazı ayetlerde üçüncü şahıslara hitabın tercih edilmesi, hakem heyetinin aktif olarak faaliyet gösterebilmesi ve boşanmaların şahitlerin huzurunda gerçekleştirilmesi boşanmanın toplumsal etkisine ve devletin boşanma tasarrufunun gerçekleştirilmesindeki sorumluluğuna işaret eder.

1.1. İslâm Hukuk Tarihinde Boşanmaya Müdahale Anlamına Gelebilecek Uygulamalar

İslâm topluma hak ve sorumluluk bilincinin, adalet anlayışının hâkim kılınması, kamu yararının temini ve zararların giderilmesi düşüncesiyle tedbirler almıştır. Önceki sistemlerde var olan kurumları toptan reddetmek yerine temel ilke ve hedeflere uygun olmayanları değiştirerek reforme etmeyi tercih etmiştir. Boşanma müessesesi ile ilgili düzenlemelerde bu çerçevede olmuştur. Tarafların birbirine zarar vermesini engellemek için boşanmayı belirli bir süreç içerisinde ve belirli bir sayıda gerçekleştirilmesi kuralı getirmiştir. Aile kurumunun devamlılığı asıl olduğu için bu birlikteliği ayakta tutacak tedbirler koymuştur. Boşanma ile ilgili ayetlerde devlet başkanı olan Hz. Peygamber’in yanı sıra üçüncü şahıs kiplerinin kullanarak şer’î esaslara ve maslahata uygun bir boşanmanın gerçekleştirilmesinde devletin sorumlulukları ve yetkileri hatırlatılmıştır.

İslâm hukuk sisteminde devlet, hakkında sarih bir nas bulunmayan meselelerle ilgili olarak sosyo kültürel şartları da dikkate alarak maslahat ilkesi gereği yeni düzenlemeler yapabilir.²¹ Şayet insanların kendilerine tanınan hakları kötüye kullandıklarını tespit ederse hak

¹⁹ Talâk, 65/1.

²⁰ Talâk, 65/2.

²¹ Ebû'l-Âpa Mevdûdi, *İslâmda Hükümet* (Ankara: Hilal Yayınları, ts.), 434; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 1: 146; Muhammed Şerif, *en-Nazariyyetü's-Siyâseti's-Şer'iyye* (Bİngazi: Câmîatu Garyunus, ts.), 157; Muhammed Hamidullah, *İslâmda Devlet İdaresi* (Ankara: Nur Dağıtım, 1979), 60; Abdurrahman Tâc, *es-Siyâsetü's-Şer'iyye ve Fıkhu'l-İslâm* (Beirut: Şirketü'l-İlhanî's-Şarkıyye, 1407), 33; Nihat Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi* (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 202.

sahibine uygun ceza verebilir.²² Kamu yararı gereği bazı mubahların kullanımını sınırlandırabilir.²³

Naslarda devlet başkanına tanınan haklar mubah alanlarda toplumsal maslahata uygun hukukî düzenlemeler yapma yetkisi vermektedir. Aile hukuku kapsamında boşama yetkisinin kullanım şeklinde gerçekleştirilecek düzenlemeler de bunlar içerisinde yer alır.²⁴ İslâm aile hukuku açısından konuyu değerlendirdiğimizde boşanmada belirli bir prosedürün ön görülmesi, şahitlerin varlığı, tahkim müessesesi, maslahat düşüncesi ve siyaset-i şer'iyeye ilkesi devletin boşama yetkisinin kullanım şeklinde düzenleme yapma yetkisinin var olduğunu gösteren hususlar içerisinde yer alır.

1.2. İslâm Aile Hukukunun İlkelerine Uygun Olmayan Bid'i Boşanmalara Müdahale

1.2.1. Adet Dönemindeki Kadını Boşamak

Kur'an ve sünnet naslarına uygun olan sünni boşanma cinsel ilişkinin olmadığı temizlik döneminde tek bir talak ile şahitler huzurunda yapılan boşanmadır. "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içerisinde boşayın"²⁵ ayeti boşanma işleminin belirli bir süreç içerisinde belirli prosedürlere uygun olarak yapılması gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Ancak Hz. Peygamber döneminden itibaren insanlar İslâm'ın öngördüğü prosedüre uygun olmayan boşanmalar gerçekleştirmeye başlamışlardır. Eşini adet süresi içerisinde boşayan Abdullah b. Ömer de bunlardan birisidir. Abdullah'ın durumu Hz. Ömer tarafından Hz. Peygamber'e iletildiğinde "Ona söyle karısına dönsün. Temizleninceye kadar tutsun. Tekrar hayız olup temizlendikten sonra dilerse tutsun, dilerse temas etmeden boşasın. İşte bu kadınların boşanmalarında Allah'ın onlar (kadınlar) için emrettiği iddetir" buyurmuştur.²⁶ Devlet başkanı kimliğine de sahip olan Hz. Peygamber vahyin boşanma süreci ile ilgili temel ilkelerini uygulama usulünü göstermektedir. Abdullah b. Ömer tarafından gerçekleştirilen bid'i boşamaya müdahil olması, boşanma işleminin İslâm aile hukukunun ilkelerine uygun bir

²² Saffet Köse, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997), 253.

²³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdül-mead* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 5: 364; Muhammed Mustafa Şelebi, *Ta'lîlül-abkâm* (Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1397), 43; Fethî Dirînî, *el-Hak ve'l-Medâ sultani'd-devle fî takyâdih* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 21; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1418), 8: 256.

²⁴ Şerif, *en-Nazariyyetü's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 155-156.

²⁵ Talâk, 65/1.

²⁶ Buhârî, "Talâk" 1; İbn Mâce, "Talâk", 3.

şekilde gerçekleştirilmesi konusunda müdahale yetkisine sahip bir otoritenin varlığına işaret olarak değerlendirilebilir.²⁷

Söz konusu rivayet bağlamında bid'i boşanmanın durumu hakkındaki görüşlere baktığımızda Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlerden oluşan çoğunluğun bid'i boşanmanın haram da olsa hukuken geçerli sayılması gerektiğini savunmaktadırlar. Hz. Peygamber'in "Ona söyle karısına dönsün. Temizleninceye kadar tutsun" ifadesinde prosedürüne uygun olmayan boşanmanın cezalandırılması amacıyla geçerli sayılma ve eşine geri döndürülme söz konusudur.²⁸

Tabiiinden bir grup, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 750/1350) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi fakihlerle birlikte bazı muasır araştırmacılara göre, boşanmalarda belirli bir prosedürün takip edilmesi zorunlu olduğundan, gerekli şartları taşımayan boşanma işlemleri geçerli değildir.²⁹

Abdullah b. Ömer'le ilgili nakledilen rivayette Hz. Peygamberin peygamberlik vasfının yanı sıra devlet başkanı kimliği de dikkate alındığında devletin şer'î esaslara uygun gerçekleştirilmeyen işlemlere müdahale etme yetki ve sorumluluğu öne çıkmaktadır. Bid'i boşanmaların geçersiz sayıldığı görüşü dikkate alındığında Hz. Peygamber'in prosedürüne uygun gerçekleştirilmeyen boşamaya müdahale ederek onu geçersiz saydığı anlaşılır. Abdullah b. Ömer'in boşamasının geçerli sayıldığı ancak usule uygun gerçekleştirmediği için eşine tekrar döndürülerek cezalandırıldığı görüşü dikkate alındığında da boşanmaya müdahalesi söz konusudur. Dolayısıyla bid'i boşanmanın hukuki niteliği ne olursa olsun usulüne uygun olmayan boşanmalara müdahale edildiği görülmektedir. Abdullah b. Ömer rivayetindeki görüş farklılığı şer'î esaslara uygun gerçekleştirilmeyen boşanmaya devletin müdahale yetkisi bağlamında değerlendirildiğinde İslâm aile hukuku ilkelerine uygun gerçekleştirilmeyen

²⁷ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilberr, *et-Tembîd limâ fi'l-Muvatta'* (Mağrip: Vezaretü Umumi'l evkaf, 1967), 15: 67.

²⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402), 6: 95-96; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 3: 468; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctebid*, 2: 86; Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed Şirbînî, *Mugni'l-mubtâc ila ma'rifeti meâni'l-Minbâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4: 308; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruayn Hattâb, *Menâhibü'l-celil li-şerbi Muhtasarı Halil* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1424), 4: 39.

²⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muballâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 11: 449; İbnKudâme, *el-Mugnî*, 7: 366; Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *el-Fetava'l-kübrâ* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407), 3: 308; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali Şevkânî, *Neylül-entâr serhu Münteke'l-abbâr* (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1357), 6: 2264; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-mead*, 5: 223; Halil İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Erililiğin Sona Ermesi* (Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2000), 85; Yunus Vehbi Yavuz, "Kur'an'da Boşanmanın Mertebeleri", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 1/9 (1998): 25; Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1957), 288.

boşanmaların dinen haram olmanın yanı sıra hukuken de geçersiz sayılabilmek yetkisinin devlete ait olduğu söylenebilir.³⁰

Boşamanın belirli bir süreç içerisinde ve şahitlerin huzurunda yapılmasını isteyerek boşanmada belirli bir usul öngören Kur'an³¹ ayetlerinin yanı sıra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Abdullah b. Ömer'in boşanma olayında takip edilmesini istediği süreç İslâm aile hukukunda boşanmalarda takip edilecek prosedürü ortaya koymuştur.³² Bu prosedürün yerine gelmesi konusunda devlet başkanı gerekli düzenlemeler yapma yetkisine sahiptir. Bu yetki kocaya verilen boşama yetkisinin kaldırılması anlamına gelmez. Devletin yetkisi dâhilinde yapacağı düzenleme kocanın kendisine verilen boşama yetkisini, Kur'an ve sünnet naslarınca belirlenen süreç içerisinde ilgili prosedüre uygun olarak gerçekleşmesini temin maksatlı olacaktır.

1.2.2. Üç Talak Yetkisinin Tek Seferde Kullanılmasına Müdahale

Tarihsel süreçte ve günümüzde bid'i boşama kapsamında değerlendirilmesi gereken önemli mevzulardan birisi de üç talak yetkisinin aynı anda kullanılması meselesidir. İslâm öncesi Arap toplumunda boşama yetkisi konusunda herhangi bir sınır söz konusu değilken Kur'an "Talâk iki keredir. Bundan sonra ya maruf üzere bu evliliği sürdürmek veya güzellik ile serbest bırakmak gerekir... Eğer erkek kadını üçüncü defa tekrar boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle tekrar evlenmedikçe onu tekrar alması helal olmaz..."³³ ayeti ile boşama yetkisini üç ile sınırlamıştır. Hz. Peygamber döneminde itibaren bazı kişiler kendilerine verilen üç boşama hakkını tek seferde kullanmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber'e konu iletildiğinde "Ben aranızda olduğum halde Allah'ın kitabı ile alay mı ediyorsunuz."³⁴ ifadesiyle buna tepki göstermiştir.

İnsanlar kendilerine tanınan yetkiyi kullanmada aşırı gidince devlet yetkilileri konuyla ilgili gerekli tedbirleri alma gereksinimi hissetmişlerdir. Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen "Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında üç talak bir sayılıyordu. Sonra Ömer b. Hattâb insanlar düşünerek hareket etmeleri gereken yerde acele

³⁰ Nihat Dalgın, "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar", *Küreselleşen Dünyada Aile* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 294.

³¹ Talâk, 65/2.

³² Abdüsselam b. Saîd et-Tenûhî Sahnun, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1414), 2: 419; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403), 5: 52; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7: 366; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1401), 20: 226.

³³ Bakara, 2/229-230.

³⁴ Nesâî, "Talak", 6.

ediyorlar, bunu onlar için geçerli kılsak dedi ve geçerli kıldı.”³⁵ rivayeti İslâm’ın ilk dönemlerinde boşanma konusunda devletin politikasını göstermektedir. Tek seferde gerçekleştirilen üç talakın üç olarak kabul edilmesinde kamu maslahatının olduğunu düşünen Hz. Ömer devlet başkanı sıfatını kullanarak bu şekilde bir uygulamayı tercih etmiştir. Zira devlet başkanının her alanda olduğu gibi kamu yararını temin etmek maksadıyla boşanma yetkisinin kullanım şekliyle ilgili hukukî düzenlemeler yapma yetkisi ve sorumluluğu bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir devlet başkanı olarak kendi dönemlerinde boşanma yetkisinin kullanım şekli konusunda bir idari tasarrufları olmuştur. Aynı şekilde Hz. Ömer’in üç talak konusunda verdiği karar, Hz. Peygamber döneminden itibaren devlet başkanının idari tasarrufunda olan boşanma yetkisinin kullanım şekli konusunda dönemin sosyo kültürel koşulları dikkate alınarak verilmiş bir idari karar olarak değerlendirilebilir.³⁶

1.2.3. Muhâlea Usulüyle Gerçekleşecek Boşanmalarda Devletin Rolü

Sahabeden nakledilen Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Abdullah b. Ömer ile tabiinden Kadı Şürayh (ö. 80/699), Tâvus (ö. 106/725) ve Zühri’nin (ö. 124/742) de içinde bulunduğu çoğunluğa göre, muhâlea usulüyle gerçekleşen boşanmalarda mahkemenin varlığı zorunlu görülmemiştir. Bu görüş sahipleri “İkisi Allah’ın yasalarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden (mehir) bir şey almanız size helal değildir.”³⁷ ayeti ve konuyla ilgili diğer ayetlerin mutlak ifadeyle gelmiş olmasını mahkeme kararının zorunlu olmayışına delil olarak göstermektedirler.³⁸

Tâbiinden Sâid b. Cübeyr (ö. 95/714), Hasan-ı Basrî (ö.110/728) ve İbn Şirin’e (ö.110/728) göre, “...şâyet eşlerin (evliliğin sorumlulukları noktasında) Allah’ın sınırlarına uyamayacaklarından korkarsanız...”³⁹ ayetindeki hitab devlete yönelik olduğu için muhâlea’da mahkeme kararı gereklidir.⁴⁰

³⁵ Müslim, “Talak”, 15.

³⁶ Dalgın, “Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar”, 205; Hüseyin Okur, “Anlambilimsel Bir Yöntem Olarak Hanefî Fıkıh Usulünde İktizanın Delaleti”, *İslami İlimler Dergisi* 10/10 (2015): 134.

³⁷ Bakara, 2/229.

³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1402, 6: 173; Ebû Bekir Ahmed b. Ali Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabi, 1405), 3: 95; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406), 3: 145; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7: 323; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctebid*, 2: 89.

³⁹ Bakara, 2/229.

⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 7: 323; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 3: 145; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctebid*, 2: 89; Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmü'l-Kur'an*, 5: 138; Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an*, 3: 94.

Konuyla ilgili diğer bir yaklaşım ise muhâlea usulüyle gerçekleştirilecek boşanmalarda taraflar arasında anlaşmazlık söz konusu olursa mahkemenin devreye girmesidir. Bu yaklaşıma göre taraflar kendi aralarında anlaşılırsa mahkemeye müracaat şart görülmemiştir.⁴¹

İslâm'ın ilk dönemlerinde aile içerisindeki geçimsizliklerin çözümlenememesi durumunda kadınların boşanma taleplerini Hz. Peygamber' ilettikleri nakledilmiştir.⁴² Örneğin, Sabit b. Kays'ın hanımı Hz. Peygamber'e gelerek "Sabit'in dinine bir diyeceğim yok. Ancak ikimiz aynı yastığa baş koyamayız. Geçen gün çadırdan, Sabit'in arkadaşları ile gelişini seyrettim. Sabit arkadaşları içinde en kısa boylusu, en çelimsizi ve yakışsız olanı. Boşanmazsam Allah'ın koyduğu kuralları çiğnemekten korkuyorum" şeklinde şikâyetle bulunur. Hz. Peygamber de Sabit b. Kays'a, "Mehir olarak verdiklerini al ve onu boşa" demiştir.⁴³

Muhâleanın devlet aracılığıyla olması gerek kadın gerekse kocasının maslahatını temin etmek açısından gerekli görülebilir. Ailevi birlikteliğin dağılmasının verdiği psikolojik sıkıntıların yanı sıra boşanma ile gündeme gelecek olan, nafaka, mehri müeccel ve tazminat gibi mali konular dikkate alındığında taraflar arasında herhangi bir problemin oluşmayacağını düşünmek gerçekçi değildir. Bu sebeple de tarafların haklarını korumak ve prosedürün usulüne uygun gerçekleşmesini temin edici tedbirler almak devletin sorumluluk alanındadır.

1.2.4. Boşanmaların Şahitler Huzurunda Olması

Evlilik akdi eşler arasında çıkan problemler sebebiyle sonlandırılırken tarafların hak ve sorumluluklarını yerine getirmek, olası sıkıntılarda ispat kolaylığı sağlamak ve boşanma için naslarda belirtilen sürecin takibini sağlamak amacıyla boşanmanın şahitler huzurunda olması önem arz eder. Kur'an-ı Kerim'de "Sürelerinin sonuna geldiklerinde ya maruf üzere onları nikâhınızda tutun veya maruf üzere onlardan ayrılın. Adaletli iki kişiyi de şahit tutun. Onlar şahitliklerini Allah için düzgün yerine getirsinler."⁴⁴ ifadesiyle boşanma esnasında şahit bulundurulması istenir. Ancak Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen boşanmalar ile ilgili

⁴¹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 2: 218; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-Sünne* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1977), 2: 299; Ebû'l ÂPa Mevdûdi, *İslâm'da Aile Hukuku* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, ts.), 76; Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, 112.

⁴² Buhârî, "Talâk", 12; İbn Mâce, "Talâk", 22.

Rivayete göre Sabit b. Kays'ın karısı Hz. Peygambere gelerek, kocasından boşanmak istediğini söyler. Hz. Peygamber de Sabit b. Kays'ı çağırır; mehir olarak verdiği bahçeyi al ve boşanmayı kabul et diyerek aralarında hükmü verir.

⁴³ Buhârî, "Talâk", 12; Ebû Dâvûd, "Talâk", 17, 18.

⁴⁴ Talâk, 65/2.

rivayetlerde şahit bulundurmanın gerekliliği konusunda bir ifadenin yer almayışı ayetteki emrin tavsiye ifade ettiği anlayışının oluşmasına neden olmuştur.⁴⁵ Bununla birlikte Zâhiri fıkıh ekolünün önde gelen temsilcisi İbn Hazm talakta şahit bulundurmanın vücup ifade ettiğini belirtmiştir.⁴⁶

Sahabeden nakledilen bazı rivayetlerde de boşanma esnasında şahit bulundurmanın zorunlu kabul edildiği anlaşılmaktadır. İmrân b. Hüseyin'den nakledilen rivayete göre bir kişi onun yanına gelerek “karısını boşayıp da sonra onunla cinsel ilişkide bulunan ne onu boşadığını, ne de ona döndüğüne dair şahit bulundurmayan” kişi hakkında ne dersiniz diye sorar. İmrân b. Hüseyin "Sen sünnete aykırı olarak boşamışsın, sünnete aykırı olarak dönmüşsün. Onu boşadığında da kendisine döndüğünde de şahit tut ve şahitsiz boşamayı ve dönmeyi bir daha yapma" diye cevap vermiştir.⁴⁷

Boşanma işleminin şekli şartlarını düzenleyen ayetlerde belirli bir süreç sonucunda iki şahidin huzurunda gerçekleştirilmesi istenmiştir. “Boşanma esnasında iki şahit tutun”⁴⁸ emri boşanma işlemlerine devletin müdahil olması, hak kayıplarının engellenmesi ve sorumlulukların yerine getirilmesini temin amacıyla boşanmayı kayıt altına almayı ifade eder. Özellikle boşanma prosedürünün açıklandığı ayetlere Hz. Peygamber’e hitapla başlanması ayetin muhatabının ümmet adına işleri takip etmekle sorumlu devlet yetkilileri olduğunu gösterir.⁴⁹ Hz. Peygamber devletin ve toplumun önderi olarak vahyin boşanma hususunda belirlediği temel ilkeleri de dikkate alarak bir usul belirlemiştir. Dolayısıyla sonraki dönemlerde de devlet, tarafların ve toplumun maslahatını da gözeterek boşanma işlemlerinin şahitler huzurunda olmasını kanunlaştırabilir. Devlet tarafından alınan bu karar eşler açısından da bağlayıcı olacağını söylemek mümkündür.⁵⁰

1.2.5. Hakem Heyetinin İşlevsel Hale Getirilmesi

İslam aile hukukunda boşama prosedürünün en önemli basamaklarından bir tanesi de tahkim usulüdür. Kur’an-ı Kerim “Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin; bunlar uzlaştırmayı

⁴⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402), 6: 19; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7: 522; Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, 5: 157.

⁴⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10: 17.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, “*Talâk*”, 5; İbn Mâce, “*Talâk*”, 5.

⁴⁸ Talâk, 65/2.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, 5: 157.

⁵⁰ Talip Türcan, “İslam Hukukunda Boşanmada (Talâk)Şahit Bulundurma Zorunluluğu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1994): 272; Bedri Aslan, “Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (2018): 325.

isterlerse, Allah onların aralarını buldurur. Doğrusu Allah her şeyi bilen ve haberdar olandır”⁵¹ ayeti ile boşanma işlemine geçmeden önce hakem heyetinin görevlendirilmesi talep edilmektedir.⁵²

Tahkim, “Aralarında problem bulunan tarafların, husumet ve davalarını sonuçlandırmak için rızaları ile bir başka kimseyi hâkim kabul etmelerinden ibarettir.”⁵³ Kur’an’ın eşlerin arasındaki problemleri çözmek için devreye girmesini istediği hakemlerin kim tarafından görevlendirileceği konusu önem arz etmektedir. Hakem kurumunu ailenin devamlılığını sağlamak için eşlere nasihat edecek aile büyükleri ile kayıtlamak ayetin maksadıyla örtüşmeyecektir. Ayetteki “Karı kocanın arasının açılmasından endişelenirseniz... hakem gönderin” ifadesinde hitap devlet yetkililerine yöneliktir.⁵⁴ Ayet aile içerisindeki huzursuzluk hali tek taraflı (nüşuz) olmaktan çıkarak eşler arasında geçimsizliğe, karşılıklı anlaşamamaya ve birbirlerine karşı haksız davranışlara dönüşen şikak halini aldığı anda devlete hakem görevlendirerek duruma müdahale etme görevi vermektedir.⁵⁵ Çünkü boşanma işlemi sadece eşlere dönük bir tasarruf değildir. Boşanma tasarrufundan eşlerin yanı sıra çocuklar, diğer akrabalar ve toplumda etkilenmektedir. Ancak hakem heyetine yeterince önem verilmemesi boşanma işlemleri sırasında işlevsiz kalmasına neden olmuştur. Bu durum hakem heyeti görevlendirme yetkisinin kime ait olduğu tartışmalarının yanı sıra فابعثوا “gönderin” emrinin vücut manasında mı yoksa nedb manasında mı değerlendirilmesi gerekir ihtilafı etkili olmuştur. Oysa Kur’an aile bağlarını korumak ve boşanmaları belirli bir prosedür içerisinde gerçekleştirmek için tahkim müessesesini gerekli görmüştür.⁵⁶ Buna göre aile içerisindeki huzursuzluklarda boşanma işlemine geçmeden önce devlet yetkililerini haberdar edilerek onların hakem görevlendirmeleri için fırsat sağlanacaktır.⁵⁷

Hakem heyetinin fıkhi niteliği konusunda görüş beyan eden son dönem İslâm Hukuku araştırmacılarından birçoğu ilgili ayetteki emrin vücut ifade etmesinden hareketle tahkim konusunu boşanma sürecinde devlet tarafından faaliyete geçirilmesi gereken zorunlu bir

⁵¹ Nisâ, 4/35.

⁵² Şirbîni, *Mugni'l-mubtâc*, 4: 428; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr* (Kahire: Heyet-i Misriyye, 1410), 5: 77; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 365.

⁵³ Mecelle, Mad. 1790.

⁵⁴ Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an*, 3: 150; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Abkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1424), 1: 539; Kurtubî, *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'an*, 5: 175; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, 8: 111.

⁵⁵ Komisyon, *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2: 61.

⁵⁶ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 5: 65.

⁵⁷ İbnü'l-Arabî, *Abkâmü'l-Kur'an*, 1: 537.

uygulama olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışa göre devlet eşler arasında oluşan her türlü geçimsizlik halinde hakem görevlendirmesi yapması gerekir.⁵⁸

İlk dönemlerdeki boşanma işlemlerine baktığımızda hakem müessesesinin nasıl işletildiğini görebilmekteyiz. Bunlar içerisinde Hz. Ali'den nakledilen bir boşanma meselesi tahkim müessesesinin devlet kontrolü altında nasıl icra edildiğini gösteren güzel bir örnektir: Rivayete göre aile içinde sorunlar yaşayan bir çift sıkıntılarını devlet başkanı olan Hz. Ali'ye iletirler. Hz. Ali de eşler arasındaki problemleri çözmek üzere hakem görevlendirir. Hz. Ali hakemlere “birlikte kalmalarını uygun buluyorsanız evliliğin devamına, ayrılmalarını uygun buluyorsanız da boşanmalarına hükmedeceksiniz” dediğinde kadın, “Allah'ın kitabına razıyım” der. Erkek ise boşanmayı kabul ettiğine dair bir söz söylemeyince Hz. Ali, “vallahi kadının dediği gibi demedikçe yanımdan ayrılamazsın” demiştir.⁵⁹

1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinde “ Zevceyn beyninde nizâ ve şikâk zuhûr edip de tarafeynden biri hâkime mürâcaat ederse, hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem ta'yin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem ta'yin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsâfî hâiz olmazsa haricden münasiplerini ta'yin eyler. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdat ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini islâha çalışır.”⁶⁰ ifadesi ile tahkim müessesesi devlet kontrolü altına alınmıştır.

Devlet aile içerisinde geçimsizlik ortaya çıktığını öğrendiğinde tarafların kendisine müracaat etmesini beklemeksizin hakem heyetini görevlendirmesi maslahata uygun olacaktır.⁶¹ Dolayısıyla devletin taraflar arasındaki problemleri çözüme kavuşturması amacıyla hakemler görevlendirebilmesi için eşlerin durumundan haberdar olması gerekir. Bu durum boşanma sürecini ilk basamağından itibaren devletin kontrolü altında olmasının aile birlikteliğinin muhafazası ve toplumsal maslahatın bir gereği olduğunu gösterir. Eşler arasındaki problemlerden ve boşanma isteklerinden haberdar olan devlet aile kurumunun devamını sağlamanın mümkün olmadığı kanaatine sahip olursa, eşlerin boşama yetkilerini naslarda belirtilen süreç ve prosedüre uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlar.⁶²

Hakemlerin görevi ve yetkileriyle ilgili farklı yaklaşımlar⁶³ bir tarafa bırakıldığında anlaşmazlıkları çözümlmek için tayin edilmesi istenen hakemleri, aile bireyleri arasından

⁵⁸ Ebû Zehrâ, *el-Abvâlû's-Şahsiyye*, 365; Zeydân, *el-Mufasssal*, 8: 415.

⁵⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 4: 451.

⁶⁰ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Mad. 130.

⁶¹ Ebû Zehrâ, *Ahvâlû's-Şahsiyye*, 365.

⁶² Hamza Aktan, “Ku'an'a Göre Boşanma Prosedürü”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2002): 31.

⁶³ Hanefî ve Şâfî mezheplerinde dile getirilen görüşe göre, hakemler eşlerin vekili konumundadırlar. Eşlerin onayı olmadan ayrılığa hükmetme yetkileri yoktur. Hz. Ali, İbn Abbas, Şa'bi, Mâlikî ve Hanbelîlerin dile getirdiği

seçilebileceği gibi aile konusunda uzman danışmanlar arasından da seçilebilir.⁶⁴ Hakemlerin eşlere yakın çevre içerisinde belirlenmesinde, aile mahremiyetinin deşifre edilmemesi, tarafları tanımaları, sıkıntılarının farkında olmaları, akrabalık bağının getirdiği saygınlığı yapıcı ve olumlu yönde kullanarak çözüm üretme ihtimalleri gibi maksadlar dikkate alınmış olabilir. Ancak günümüz koşullarında çekirdek aile yapısının daha baskın olması, ailelerin farklı şehirlerde ve farklı kültürler içerisinde yaşamaları gibi nedenlerden ötürü hakem heyetinin kurumsallaştırılması gerekir. Bu sayede hakem kurumu uzmanlaşarak çözüme daha fazla katkı sunması sağlanabilir.⁶⁵

Hakem heyetinin kurumsallaşması durumunda eşler arasında tahkim müessesesi işletilmeden gerçekleşen boşanmalara cezai müeyyide uygulanarak boşanma tasarrufu hukuken olduğu gibi dinen de geçersiz sayılabilecektir.⁶⁶

1.2.6. Maslahat Düşüncesi Açısından Boşanma Yetkisinin Kullanım Şeklinin Devletin Kontrolü Altında Olması

Boşanma eşler arasında çıkan geçimsizliklerin sonucunda müracaat edilen bir tasarruftur. Boşanma neticesinde yerine getirilmesi gereken sorumluluklar ile ortaya çıkan hakların boşanma sebebiyle psikolojik ve sosyal baskı altında olan ve aralarında husumet oluşması muhtemel tarafların inisiyatifine bırakmak mefselete yol açabilir. Bu sebeple boşanma yetkisinin naslarda öngörülen usul ve süreçte devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi maslahata daha uygun olacaktır. Bu sayede boşanma işlemi ile birlikte gündeme gelecek olan mehr-i müeccel, iddet nafakası ve miras gibi mali sorumluluklar da güvence altına alınmış olur. Boşanma yetkisini kullanım şeklinin devletin kontrolüne alınamayacağını söylemek, kadının boşanma sonucu elde edeceği hakları veya muhâlea usulü ile gerçekleştirilecek boşanmalarda erkeğin mâli hakları kişisel tercihlere bırakmak anlamına gelir. Sorumluluklarının bilincinde olan kişiler için bu problem teşkil etmeyecek olsa da özellikle günümüzün sosyo kültürel yapısı dikkate alındığında bunun realiteye uygun olmayacağı açıktır.

bu görüşe göre, hakemler hâkim hükmündedirler. Eşlerin rızası olmasa bile tefrike hükmedebilirler Cessâs, *Abkâmi'l-Kur'an*, 3: 151-154; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 7: 320; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 74; Kurtubî, *el-Câmi li-Abkâmi'l-Kur'an*, 5: 176; Ebû Zehrâ, *el-Abvâli's-şahsiyye*, 387.

⁶⁴ Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi*, 205.

⁶⁵ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı yayınları, 2014), 340; İbrahim Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", *Turkish Studies* 12/10 (2017): 348.

⁶⁶ Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması", 352.

İslâm hukukunda kişilere tanınan hak ve yetkide suiistimaller oluştuğunda devletin bu yetkiyi sınırlandırarak kötüye kullanılmasını engelleme sorumluluğu vardır. Hz. Osman'a nispet edilen "Kur'an'la yola gelmeyi Allah Sultanla yola getirir" ifadesi dikkate alındığında dini değerlerde hassasiyetin azaldığı, hak ve sorumluluk bilincinin kayb olduğu dönemlerde kişilerin tercihlerine vicdanlarına bırakılan alanlarda devlet gücünü içerisine alacak yeni düzenlemeler yapmak maslahata daha uygun olacaktır.⁶⁷

Boşanmaların belirli süreç ve prosedür içerisinde gerçekleşmesinin sağlanması, tarafların yetkilerini kötüye kullanmalarının engellenmesi, hakem kurumunun işler hale gelmesi, boşanmaların Kur'an'ın öngördüğü şekilde şahitler huzurunda gerçekleşmesi gibi maksatlar boşama yetkisinin kullanımının devletin denetimi altında olması gerekliliğini gösterir. 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanun Tasarısında boşama yetkisini kullanımı devlet kontrolüne alınmıştır: "Maddede beyân olunan esbâb taht-i tesirinde olarak zevce, zevcesini tatlik edebilir; ancak icâb-ı talâkın hâkim veya taraf-ı hâkimden teşkil olunan hey'et-i hakemiyye huzurunda îka'ı şarttır". "İsteddiği zaman kendini tatlik etmek üzere kendisine talâk tefvîz olunan ve bunu kabul eyleyen zevce beyan edilen esbâb tahtında ve ancak huzur-ı hâkimde veya taraf-ı hâkimden teşkil olunan hey'eti hakemiyye huzurunda kendisini tatlik edebilir."⁶⁸

Boşama ile ilgili ayetlere baktığımızda boşama yetkisinin suiistimal edilmesini yasaklama, boşamaya sayı sınırı getirme ve iddet gibi düzenlemeler getirdiği görülmektedir. Bu ayetlerin bir kısmında boşamanın erkeğe nispet edilmesi, bu yetkinin erkekler tarafından istediği bir biçimde kullanması anlamına gelmez. Erkek bu yetkisini İslâm'ın koyduğu kurallar çerçevesinde gerçekleştirebilir. Aksi halde yetkisini zulüm aracı olarak kullanarak Allah'ın koyduğu sınırları aşmış olur. "...Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa kendine zulmetmiş olur..."⁶⁹ Kur'an'ın boşama hukuku ile ilgili getirdiği düzenlemelerin boşama yetkisinin zulüm aracı olarak kullanıldığı bir dönemi sonlandırmak maksadıyla geldiği göz ardı edilmemelidir. "Onları (eşlerinizi) marufa uygun (İslâm'ın ve şer'î örfün belirlediği ölçütler) şekilde tutun veya ayırın" ifadesine göre, boşama yetkisi hususunda Allah'ın koymuş olduğu sınırlar aşılar ve başkasının hakkı zayi edilirse, boşama işleminin suiistimalinin engellenmesi,

⁶⁷ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi* (İstanbul: Ekin Yayınları, 1973), 195.

⁶⁸ 1924 Tarihli Hukuk-ı Aile Kanun Tasarısı, Mad. 86, 87.

⁶⁹ Bakara, 2/229; Talâk, 65/ 1.

boşanmaların Kur'an ve sünnete uygun olarak gerçekleştirilmesinin sağlanması için boşanmaya devletin müdahalesi kaçınılmaz olur.⁷⁰

İslâm devletinin şer'î siyaseti kişisel ve toplumsal zararları engelleyerek fert ve toplum maslahatını temin etmektedir.⁷¹ Devlet, hakkında açık nas olmayan konularda toplumsal maslahatın gerektirdiği şekilde hukukî düzenlemeler yapabilir. Şahıslara tanınan yetkinin kötüye kullanıldığı, adaletten uzaklaşarak zulme sebebiyet verildiği tespit edildiğinde, yetkinin usulüne uygun kullanımıyla ilgili yeni düzenlemeler getirebilir. Devlet kişilerin hukuken sahip oldukları yetkileri kullanım sürecini kendi denetimi altına alabilir. Prosedüre uymayarak suiistimale yol açan şahıslara uygun ceza verebilir.⁷² Dolayısıyla devlet, diğer alanlarda olduğu gibi boşanma yetkisinin kullanım şekline de müdahalede bulunarak nasların öngördüğü prosedüre uygun olarak boşanmaların gerçekleştirilmesini zorunlu kılabilir. Boşanma süreç ve prosedürüne uygun hareket etmeyenlere cezaî müeyyide öngörülebilir. İlgili naslar ve genel ilkelerden hareketle devletin böyle bir uygulama yapma yetkisi vardır.⁷³

Boşanma işleminin belirli bir süreç ve prosedür içerisinde olması aile kurumunun devamlılığının yanı sıra tarafların maslahatı için önemli faydalar sağlayacaktır. Aile içinde gerçekleşecek her olumsuzlukta boşanmaya yönelimleri engellenecek, eşler arasındaki problemler tespit edilerek aile kurumunun devamı için tedbirler alınabilecektir. Eşler arasında sulh girişiminde bulunması istenen hakem müessesesi işlevsellik kazanacak ve boşanma sadece son çare olarak müracaat edilen bir hak olacaktır.⁷⁴ Ayrıca devlet sadece boşama yetkisinin kullanım şeklini kontrol altına alacağından tarafların iradeleri göz ardı edilmeyecektir.

Günümüzde İslâm aile hukuku alanında yapılacak çalışmalarda eşlerin yanı sıra toplum ve devletinde aile kurumunun devamlılığını sağlama noktasındaki sorumluluklarına göz ardı edilmemelidir. Tahkim usulünü⁷⁵ ve boşanma esnasında şahit bulundurma talebini içeren ayetlerin ışığında boşanma işlemi belirli bir prosedür etrafında gerçekleştirilecek bir tasarruf

⁷⁰ Mevdûdi, *İslâm'da Aile Hukuku*, 93; Suat Erdem, "İslam Hukukuna Göre Tarafların Haklarının Korunması Açısından Nikahta İki Şahidin Gerekliliği", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 23 (t.y.): 44; Hikmetullah Ertaş, "Sünnet Vahiy midir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/42 (2017): 235.

⁷¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakki'in 'an rabbi'l-âlemîn* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1411), 4: 372; Şerif, *en-Nazariyyetü's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 14; Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, 190.

⁷² Köse, *İslâm Hukukunda Hakem Kötüye Kullanılması*, 253.

⁷³ Dalgın, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, 198.

⁷⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri*, 2: 154; Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, 313; Bedri Aslan, "Muvazaah Boşanmanın Hükmü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019): 85.

⁷⁵ Nisâ, 4/35.

olarak düzenlenmelidir. Nitekim 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde “*Mevadd-ı sâliife mûcibince tefrika dâir sâdir olan hükküm talâk-ı bâini tazammun eder ve keyfiyyet ale'l-usul tescil edilir*” kararı gereği boşanma işleminin on beş gün içerisinde bildirmeyen kişinin bir haftadan bir aya kadar hapisle cezalandırılacağı kanunlaştırılmıştır.⁷⁶ 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde⁷⁷ boşanmaların eşlerin talepleri de dikkate alınarak mahkeme huzurunda gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde gündemdeki konular hakkında istişare yapmak maksadıyla düzenlenen güncel dini meseleler istişare toplantısında “Evlilik birliğinin devamı asıl gaye olmakla birlikte İslâm dini, eşlerin, birbirleri ile uyuşmadığı ve ayrılmanın zaruret haline geldiği durumlarda, Kur'an ve Hz. Peygamber'in gözettiği amaçlar ve hukuki süreç dikkate alınarak bu birliği sona erdirmeye haklarının bulunduğunu kabul eder” maddesiyle boşanmanın hukuki süreç içerisinde yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir.⁷⁸

Sonuç

İslâm aile hukukunda boşanma salt hukukî bir olay olarak ele alınmayarak tarafların insânî ve ahlakî yapısı, kendisine ve topluma karşı sorumluluk duygusu gibi etmenlerin de dikkate alındığı geniş bir zeminde değerlendirilmiştir. İslâm hukukunda boşanma işlemleri için dinî ve ahlakî tedbirlerle birlikte hukukî bir prosedür de belirlenmiştir. Buna göre, boşanma işlemleri aile kurumunun devamını temin etmek amaçlı girişimlerin ardından devletin görevlendireceği hakem heyetinin sulh çabasının da içerisinde yer aldığı belirli bir süreç ve prosedürün sonunda iki şahit huzurunda gerçekleşmesinin toplumsal maslahat açısından daha uygun olacağını söylenebilir. Hz. Peygamber döneminde boşanma arzusunda olan eşlerin durumlarını Hz. Peygamber'e sormaları ve Hz. Ömer döneminde boşama yetkisinin suiistimaline karşı alınan tedbirler devletin boşanmalardaki rolüne örnek gösterilebilir. 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanun Tasarısı'nda boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi yerine, tarafların bu yetkilerini mahkeme huzurunda kullanmalarını yer verilmiştir. Bu şekildeki bir düzenleme, boşama yetkisi kapsamında oluşacak tartışmalara son vereceği gibi, boşama sonrası tarafların hak ve sorumluluklarının güvence altına alınması açısından da uygun olacaktır. Bu sebeple de toplumun kültürel yapısında çöküntülerin yaşandığı ve boşama yetkisinin kötüye kullanıldığı dönemlerde, devlet başkanı, şer'î siyaset ve

⁷⁶ Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1952), 96.

⁷⁷ Mad. 86, 87.

⁷⁸ Komisyon, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 1: 784.

toplumsal maslahat gereği taraf iradelerini de dikkate alarak boşama yetkisinin kullanım şekline müdahalede bulunabilir. Bu kocanın boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi değil, yetkinin naslarda belirtilen prosedür çerçevesinde devletin kontrolü altında gerçekleştirilmesidir.

Kaynakça

Abdurrahman Tâc. *es-Siyâsetü's-Şer'iyye ve Fıkhu'l-İslâm*. Beyrut: Şirketü'l-İlanati's-Şarkıyye, 1407.

Acar, Halil İbrahim. *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2000.

Aktan, Hamza. "Ku'an'a Göre Boşanma Prosedürü". *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/2 (2002).

Ansay, Sabri Şakir. *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1952.

Arık, M.Selim. "Boşanma (Talak) Konusunda Bazı Yanlış Algılamalar". *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (2004): 101-112.

Aslan, Bedri. "Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/55 (2018).

Aslan, Bedri. "Muvazaalı Boşanmanın Hükümü". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019): 80-92.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401.

Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'us-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Abkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabi, 1405.

Dalgın, Nihat. "Boşanma İle İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar". *Küreselleşen Dünyada Aile*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Dalgın, Nihat. *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*. Samsun: Etüt Yayınları, 1999.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424.

Dirînî, Fethî. *el-Hak ve'l-Medâ sultani'd-devle fî takyîdih*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. es-Sünen. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Ebû Zehrâ, Muhammed. *el-Abvâliü's-sabsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1957.

Ece, Abdurrahman. "Boşama Hakkındaki Bir Hadisin Tahlili". *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/5 (2018).

Erdem, Suat. "İslam Hukukuna Göre Tarafların Haklarının Korunması Açısından Nikahta İki Şahidin Gerekliliği". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 23 (t.y.): 25-44.

Ertaş, Hikmetullah. "Sünnet Vahiy midir?" *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5/42 (2017): 227-243.

Hamidullah, Muhammed. *İslâmda Devlet İdaresi*. Ankara: Nur Dağıtım, 1979.

Hattâb, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ruayn. *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtasarı Halil*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1424.

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nûruddîn. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1415.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *et-Tembîd limâ fi'l-Muvatta'*. Mağrip: Vezaretü Umumi'l evkaf, 1967.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *İslam Hukuk Felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1973.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi Bekr. *Zâdü'l-mead*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *İ 'lâmü'l-muvakke'în 'an rabbi'l-'âlemîn*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1411.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyyi, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. es-Sünen. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Daru'l-hadis, 1425.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim. *el-Fetava'l-kübrâ*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1407.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Mugnî*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Abkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1424.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Matbaatü'l-Kübra'l-Emirîyye, 1317.

İzzet Derveze, Muhammed. *et-Tefsiru'l-Hadis*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1418.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1406.

Komisyon. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.

Komisyon. *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı yayınları, 2014.

Köse, Saffet. *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-Abkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1372.

Mevdûdi, Ebû'l-Âl'a. *İslâm'da Aile Hukuku*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, ts.

Mevdûdi, Ebû'l-Âl'a. *İslâm'da Hükümet*. Ankara: Hilal Yayınları, ts.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Mubtâr*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1416.

Müslim, Ebû'l-Hüseyme'l-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Okur, Hüseyin. "Anlambilimsel Bir Yöntem Olarak Hanefî Fıkıh Usulünde İktizanın Delaleti". *İslami İlimler Dergisi* 10/10 (2015): 117-144.

Özay, Hilal. "Kadına Karşı Şiddeti Engellemede İslam Hukukunun Rolü". *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar*. 157-168. Çorum: Saybilder Yayıncılık, 2018.

Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Menâr*. Kahire: Heyet-i Mısıriyye, 1410.

Sahnun, Abdüsselam b. Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: ârû'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1414.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402.

Seyyid Sâbık. *Fıkhu's-Sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1977.

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403.

Şelebi, Muhammed Mustafa. *Ta'lîlü'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1397.

Şerif, Muhammed. *en-Nazariyyetü's-Siyâseti's-Şerîyye*. Bİngazi: Câmîatu Garyunus, ts.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *Neylül-entâr serbu Münteka'l-abbâr*. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1357.

Şirbînî, Şemseddin Hatib Muhammed b. Ahmed. *Mugni'l-muhtac ila ma'rifeti meâni'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Türcan, Talip. "İslam Hukukunda Boşanmada (Talak)Şahit Bulundurma Zorunluluğu". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1994): 263-276.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Kur'an'da Boşanmanın Mertebeleri". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 1/9 (1998): 25-33.

Yılmaz, İbrahim. "İslâm Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması". *Turkish Studies* 12/10 (2017): 329-360.

Zeydân, Abdulkerîm. *el-Mufassal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye*. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413.